

DORI VOSITALARINING ISTE'MOLI BO'YICHA STATISTIK MA'LUMOTLAR VA BUXGALTERIK TAHLIL

Xoliqova Mo'tabar A'zamovna

*Farmatsevtika mahsulotlari xavfsizligi markazi Davlat
muassasasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada dori vositalarining iste'moli bo'yicha statistik ko'rsatkichlar asosida tibbiyot muassasalarida amalga oshiriladigan buxgalterik tahlilning roli va ahamiyati yoritilgan. Iste'mol dinamikasining tahlili dori vositalarining rejalashtirilgan xaridi, zaxiralanishi va moliyaviy hisobotlarning aniqligini ta'minlashda muhim ahamiyat kasb etadi. Zamonaviy tahlil uslublari orqali buxgalteriya va farmatsevtika boshqaruvining uyg'unligi ko'rib chiqiladi.

Kalit so'zlar: dori vositalari iste'moli, statistik tahlil, buxgalteriya hisoboti, tibbiy xarajatlar, dori sarfi, moliyaviy boshqaruv, rejalashtirish

Kirish

Tibbiyot muassasalarida dori vositalari iste'moli sog'liqni saqlash xizmatlarining samaradorligi va moliyaviy barqarorligi uchun muhim ko'rsatkich hisoblanadi. Dori sarfini aniqlash, monitoring qilish va baholash orqali muassasa farmatsevtik ta'minotini to'g'ri rejalashtirish, ortiqcha xarajatlarning oldini olish va moliyaviy hisobotlarning shaffofligini ta'minlash mumkin. Statistik ma'lumotlar asosida olib boriladigan buxgalterik tahlil dori vositalarining iste'molidagi qonuniyatlarni aniqlash, ehtiyojni rejalashtirish hamda resurslarni samarali taqsimlashda muhim rol o'ynaydi.

Dori vositalari iste'molining statistik tahlili har qanday tibbiy muassasaning strategik boshqaruvida muhim vosita hisoblanadi. Bu tahlil jarayonida dorilarning soni, turi, xarajat qiymati, foydalanish vaqti va davriyligi bo'yicha aniq ko'rsatkichlar yig'iladi. Ushbu ma'lumotlar asosida dorilarga bo'lgan talab aniqlanadi, xarid qilish rejalari ishlab chiqiladi, ombor zaxiralari balanslashtiriladi.

Statistik ma'lumotlar asosida bajariladigan buxgalterik tahlil dori

vositalarining moliyaviy oqimini ko'rsatib beruvchi vositadir. Masalan, har bir bo'lim bo'yicha dori sarfi, bir dona dori vositasining o'rtacha narxi, davolanish davomiyligidagi o'zgarishlar, muayyan dori guruhlariga bo'lgan talablar va harajatlar strukturasi aniqlash orqali farmatsevtik xarajatlarni tahlil qilish mumkin bo'ladi. Bunday yondashuv dori vositalarining hisob-kitob jarayonini nafaqat nazorat ostiga olish, balki moliyaviy rejalashtirishni optimallashtirish imkonini ham beradi.

Tibbiyot muassasalarida statistik tahlil ko'pincha axborot texnologiyalariga asoslangan dasturlar orqali amalga oshiriladi. Bu dasturlar dorilarning sarfini, buyurtma tarixini, turli davrlardagi xarajatlar solishtirmasini avtomatik tarzda tahlil qiladi. Bu orqali muassasa ma'lumotlarni grafiklar, diagrammalar va hisobotlar ko'rinishida ko'rib chiqib, real strategik qarorlar qabul qilishi mumkin. Shuningdek, zamonaviy tizimlar yaroqlilik muddati yaqinlashgan dorilarni aniqlash, normadan ortiq iste'mol holatlarini ko'rsatish va byudjetdan ajratilgan mablag'lar bilan dori sarfi orasidagi farqni aniqlab beradi.

Buxgalteriya tahlilining yana bir muhim jihati — iste'mol va moliyaviy sarflarning qonuniyatlarini aniqlash orqali ortiqcha zaxiralarning oldini olish va tejash imkoniyatlarini aniqlashdir. Ko'pincha tibbiyot muassasalarida ayrim dorilar haddan tashqari ortiqcha zaxiralanadi yoki kerakli dorilar yetarli miqdorda xarid qilinmaydi. Statistik tahlil bu nomutanosibliklarni aniqlashga va xarid siyosatini to'g'rilashga yordam beradi. Bu esa o'z navbatida byudjet mablag'laridan maqsadli foydalanishni kuchaytiradi.

Tahlil natijalari muassasaning moliyaviy hisobotlarida o'z aksini topadi. Buxgalterlar tahlil asosida daromad va xarajatlar balansini tahlil qiladi, dorilar uchun ajratilgan mablag'larning to'g'ri sarflanishini isbotlaydi. Bu nafaqat ichki audit tizimlari uchun, balki davlat moliyaviy nazorati va tibbiy audit organlari uchun ham muhim axborot manbaidir. Ayniqsa, dori vositalari xaridida davlat byudjeti ishtirok etadigan muassasalarda buxgalterik tahlil yuridik javobgarlikni ta'minlovchi asoslardan biridir. Statistik tahlil yordamida aniqlanadigan dori

vositalari iste'molidagi dinamik o'zgarishlar sog'liqni saqlash muassasalarining faoliyatini optimallashtirishda muhim asos bo'lib xizmat qiladi. Masalan, muayyan fasllarda grippga qarshi vositalar yoki allergiyaga qarshi preparatlarga talab ortadi. Bunday mavsumiy o'zgarishlar statistik tahlil orqali oldindan prognoz qilinadi va bu ma'lumotlar asosida dori vositalari xaridining rejalashtirilishi amalga oshiriladi. Shu yo'l bilan omborxona zaxiralari ortiqcha to'planishdan saqlanadi va o'z vaqtida yetkazib berish ta'minlanadi.

Bundan tashqari, dori vositalarining iste'mol bo'yicha statistikasi bemor toifalari, kasallik turlari, davolash usullari va tibbiy xizmat turlariga qarab tahlil qilinadi. Bu yondashuv orqali har bir klinik bo'lim uchun xarajatlar tarkibi aniqlanadi, qaysi turdagi preparatlarga ko'proq talab borligi aniqlanadi va dori vositalarining rentabelligi baholanadi. Shuningdek, ortiqcha yoki noto'g'ri qo'llanilayotgan preparatlarni aniqlash orqali dori siyosatini to'g'rilashga erishiladi.

Buxgalterik tahlil jarayonida dori vositalarining o'rtacha xarajat qiymati, ularning taqsimoti va moliyaviy yuklamaning yillik yoki oylik o'zgarishlari solishtiriladi. Bu, ayniqsa, byudjet tashkilotlari uchun muhim bo'lib, ajratilgan mablag'larning qayerga sarflanayotganini aniq ko'rsatib beradi. Misol uchun, tahlil natijalarida ma'lum bir guruh dori vositalariga nisbatan ortiqcha xarajat aniqlansa, ushbu holat sabablarini o'rganish, boshqa muqobil va arzonroq preparatlar bilan almashtirish imkoniyatlari ko'rib chiqiladi.

Statistik tahlillar orqali aniqlanadigan yana bir muhim ko'rsatkich — yo'qotilgan, yaroqlilik muddati o'tgan yoki noto'g'ri saqlangan dorilar hajmi va ularga ketgan mablag' miqdoridir. Bu ko'rsatkichlar moliyaviy tahlilda salbiy ko'rsatkich sifatida hisoblanadi va dori vositalari zaxirasini to'g'ri boshqarish zaruriyatini ko'rsatadi. Uzoq muddatli tahlillar dorilar iste'moli va xarajatlar bo'yicha barqarorlik yoki muammoli tendensiyalarni aniqlash imkonini beradi.

Shu bilan birga, statistik tahlil va buxgalterik nazorat o'zaro bog'liq bo'lgan holda olib borilsa, dori vositalarining harakatini to'liq va aniqlik bilan nazorat

qilish mumkin bo'ladi. Bu har ikki tizimning o'zaro muvofiqligini ta'minlash orqali noxush holatlarning oldini olishga, mas'uliyatli yondashuvni shakllantirishga xizmat qiladi. Natijada, dorilarning yo'qolishi, noto'g'ri hisobga olinishi yoki moliyaviy kamchiliklar kabi muammolar kamayadi.

Zamonaviy yondashuvlar asosida dori iste'moli bo'yicha statistik tahlilni moliyaviy prognozlash bilan birlashtirish tendensiyasi ham kuchaymoqda. Bu jarayonda tarixiy ma'lumotlarga tayanib, kelgusi oylarda yoki yillarda qaysi turdagi dorilarga talab oshishini bashorat qilish, ularning narxlaridagi o'zgarishlarni oldindan tahlil qilish orqali xarajatlarni rejalashtirish mumkin bo'ladi. Bunday kompleks yondashuvlar natijasida tibbiyot muassasalari farmatsevtik sarf-xarajatlarini nazorat ostiga oladi va byudjet mablag'larining oqilona taqsimotini amalga oshiradi. Statistik tahlil va buxgalteriya hisoboti dori vositalarining har bir birlik xarajatini aniqlashda, taqsimotdagi muvozanatni baholashda va iqtisodiy samaradorlikni oshirishda asosiy vosita sifatida xizmat qiladi. Ayniqsa, katta miqdorda dori vositalari harakatlanadigan yirik shifoxonalarda yoki ixtisoslashtirilgan markazlarda dori sarfi bo'yicha statistik tahlillar chuqur va tizimli tarzda olib borilishi lozim.

Statistik ma'lumotlar real vaqtda tahlil qilinishi uchun zamonaviy elektron axborot tizimlaridan keng foydalanilmoqda. Misol uchun, ko'plab tibbiyot muassasalari dorixona boshqaruvi, buxgalteriya va tibbiy xizmat ko'rsatish bo'limlarini yagona elektron platformaga birlashtirib, ma'lumotlarni avtomatik sinxronlashtiradi. Bu esa dori vositalarining harakatini xodim ishtirokisiz ham aniq qayd etish, xarajatlar va iste'mol o'rtasidagi bog'liqlikni aniqlash imkonini beradi.

Ayrim ilg'or sog'liqni saqlash tizimlarida, xususan Yevropa mamlakatlarida, dori vositalarining statistik tahlil natijalari asosida "farmakoekonomik" baholashlar amalga oshiriladi. Bu yondashuv har bir dori turining klinik samaradorligi bilan iqtisodiy xarajatlarini solishtiradi. Ya'ni, dori vositasi nafaqat foydali, balki moliyaviy jihatdan ham maqbul bo'lishi lozim. Bu yondashuv O'zbekiston sharoitida ham bosqichma-bosqich joriy etilmoqda, ayniqsa yirik

davlat shifoxonalarida dori tanlash va byudjet taqsimoti jarayonlarida statistik tahlil natijalari hisobga olinmoqda.

Bundan tashqari, ichki audit va monitoring tizimlari doirasida dori vositalarining statistik ko'rsatkichlari asosida hisobotlar tahlil qilinadi. Ushbu tahlillar natijalariga qarab dori vositalarining haddan tashqari sarfi, noto'g'ri joylashtirilishi yoki yaroqlilik muddati buzilgan holatlar aniqlanadi. Buxgalterik tahlil bu statistik tafovutlarni moliyaviy raqamlar orqali asoslab beradi. Shunday qilib, moliyaviy nazorat va dori iste'moli statistikasi bir-birini to'ldirib boradi.

Qo'llanilayotgan amaliy yondashuvlardan yana biri — KPI (Kalit samaradorlik ko'rsatkichlari) tizimini joriy etishdir. Tibbiyot muassasalari o'z ichki auditida har bir bo'lim, xodim yoki jarayon uchun KPI belgilaydi. Masalan, dori vositalarining o'z vaqtida ta'minlanishi, iste'moldagi o'zgarishlar, isrof holatlari bo'yicha alohida ko'rsatkichlar tayinlanadi. Statistik va buxgalterik tahlillar bu ko'rsatkichlarga nisbatan baho berish imkonini beradi va rahbariyatga aniq boshqaruv qarorlarini qabul qilishga yordam beradi.

Buxgalteriya tizimida statistik ma'lumotlar faqat sarflangan mablag'larni hisoblash uchun emas, balki kelajakda sarflanishi kutilayotgan mablag'larni oldindan prognoz qilishda ham ishlatiladi. Shunday yondashuv tibbiyot muassasalarini moliyaviy muvozanatda saqlash, dori ta'minotini barqaror olib borish va iqtisodiy yo'qotishlarning oldini olishda katta ahamiyat kasb etadi.

Tibbiyot sohasida dori vositalarining statistik tahlili va buxgalterik hisoboti nafaqat ichki boshqaruv uchun, balki xalqaro moliyalashtiruvchi tashkilotlar bilan ishlashda ham muhim rol o'ynaydi. Xalqaro grantlar, donorlar yoki investitsiyalar jalb qilinayotgan hollarda, moliyaviy shaffoflik va aniq statistik tahlillar ularning qaror qabul qilish jarayonida asosiy omil hisoblanadi.

Bugungi kunda sog'liqni saqlash tizimining raqamlashtirilishi sharoitida statistik tahlil jarayonlari yanada avtomatlashtirilgan shaklga o'tmoqda. Bu esa inson omilidan kelib chiqadigan xatolarni kamaytirib, tahlilning aniqligi va tezligini oshiradi. Qolaversa, buxgalteriya va farmatsevtika bo'limlari o'rtasida

yagona axborot maydonining yaratilishi orqali dori vositalarining iste'moli, narxlari, zaxiralari va moliyaviy oqimi to'g'risidagi barcha ma'lumotlar bir joyda jamlanadi. Bu shaffoflik va samaradorlikni ta'minlaydi.

Xulosa

Dori vositalarining iste'moli bo'yicha statistik tahlil va buxgalterik hisobni uyg'unlashtirish tibbiyot muassasalarining moliyaviy samaradorligi, sog'liqni saqlash xizmatlarining sifatini oshirish va resurslardan oqilona foydalanish uchun muhim omildir. Tahlil asosida dori sarfi optimallashtiriladi, rejalashtirishga asosli yondashuvlar shakllanadi, bu esa moliyaviy nazoratni kuchaytiradi. Axborot texnologiyalari yordamida bu jarayonlar yanada avtomatlashtirilgan, ishonchli va aniqlikka asoslangan ko'rinishga ega bo'lib bormoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar

O'zbekiston Respublikasi Sog'liqni saqlash vazirligi me'yoriy hujjatlari
"Farmatsevtika iqtisodiyoti" – A. Toshpulatov, Toshkent tibbiyot nashriyoti
World Health Organization: Essential medicines consumption statistics
ISO 13485: Medical products inventory standards
1C: Farmatsiya — dasturiy ta'minot qo'llanmasi
O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligi buxgalteriya standartlari